

имовинске прилике и способност супружника за привређивање, трајање брачне заједнице, имовинске прилике осталих наследника, њихову способност за привређивање и вредност заоставштине.²⁵⁸ Треба приметити да у овој одредби нема ограничења у погледу наследног реда, што значи да се могућност повећања наследног дела супружника оставиоца односи како на наследноправни положај оставиоцевог супружника у првом, тако и у другом наследном реду.

283. Када се ради о смањењу законског наследног дела оставиоцевог супружника, Закон о насљеђивању Црне Горе предвиђа два услова: први се односи на постојање деце из ранијих бракова, деце рођене ван брака, као и деце која се по закону сматрају да су рођена у браку или усвојеника оставиоцевих, којима приликом усвојења нису наследна права ограничена или искључена, а други се тиче имовине супружника који конкурише на наслеђе и која треба да буде већа од законског наследног дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове. Уколико се стекну ова два услова онда сваком оставиоцевом детету припада два пута већи наследни део у односу на део надживелог супружника.²⁵⁹ То значи да коефицијент смањења наследног дела супружника није променљив као у Србији, већ је фиксан и увек износи 2 (два). Нпр. оставилац је имао једно дете из првог, и двоје деце из другог брака. Ако је постављен захтев за смањење наследног дела супружника и уколико суд оцени да су испуњени сви законски услови, супружнику оставиоца доделиће $1/7$ заоставштине а сва оставиочева деца добиће по $2/7$ заоставштине. Именилац се добија када се број деце помножи са два и томе дода један (у наведеном примеру $3 \cdot 2 + 1 = 7$). У бројилац разломка који представља законски наследни део брачног друга увек ће се ставити 1, а за оставиочеву децу 2.

284. Закон о насљеђивању Црне Горе не познаје установу смањења наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине.

III. НАСЉЕДНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СУПРУЖНИКА У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, ОДН. БИХ

А. Супружник у првом наследном реду

285. У оквиру првог наследног реда оставиочев супружник има у основи исти наследноправни положај као и оставиочеви првостепени потомци јер са њима дели заоставштину на једнаке делове. Али од тог правила постоји изузетак који се огледа у томе што наследни део преживелог брачног друга може бити смањен и повећан у првом наследном реду.

²⁵⁸ В. чл. 23 Закона о насљеђивању Црне Горе.

²⁵⁹ В. чл. 21 Закона о насљеђивању Црне Горе.

а. Смањење наследног дела супружника у првом наследном реду

286. У случају да на наслеђе конкуришу оставиочева деца која немају нужних средстава за живот, суд може на њихов захтев одлучити да наследе и један део оног дела заоставштине који би по закону требало да наследи брачни друг. Суд може одлучити да деца наследе целокупну заоставштину ако је она тако мале вредности да би њеном поделом деца запала у оскудицу.²⁶⁰

1. Услови за смањење наследног дела супружника у првом наследном реду

287. Основни услов који треба да се оствари да би дете успело са захтевом за повећање наследног дела је немање нужних средстава за живот. Постојање овог услова се процењује онда када се посебној имовини детета дода вредност наследног дела. Тек ако и после те додатне операције, дете нема нужних средстава за живот, испуњен је први и најзначајнији услов за повећање његовог наследног дела.

288. Остали услови за смањење наследног дела супружника тичу се дужине трајања заједнице живота између оставиоца и супружника и имовинских прилика оставиочеве деце.²⁶¹ Имовно стање супружника цени се исто као и имовно стање оставиоцевог детета (тако што се вредности његове посебне имовине додаје вредност онога што је издвојио из састава заоставштине по основу брачне тековине и вредност његовог наследног дела).

2. Процесноправни аспекти смањења наследног дела супружника

289. Лице које је учествовало у оставинском поступку дужно је поставити захтев за смањење супружничког наследног дела до правноснажности решења о наслеђивању. Ако то не учини важи *res iudicata*, па захтев за повећањем наследног дела се може остварити у парници само ако је разлог за понављање оставинског поступка утицао да се у оставинској расправи не постави захтев за повећањем. Наследник који није суделовао у оставинском поступку може у свако доба у парници тражити и наследни део, и повећање наследног дела на терет оставиоцевог супружника. Тада увећани, "парнични" наследни део припада само наследнику који је поднео тужбу.

3. Наследноправне последице смањења супружничковог наследног дела

290. За онолико колико је повећан наследни део оставиочеве деце, смањује се супружников наследни део. Зато се најпре мења обим супружникове одговорности за дугове: он се умањује у сразмери са умањењем његовог наследног дела. То умањење истовремено представља и одговарајуће повећање одговорности оставиочеве деце за дугове.

²⁶⁰ В. чл. 21, ст. 1 Закона о наслеђивању.

²⁶¹ В. чл. 21, ст. 3 Закона о наслеђивању.

291. Све исплате које је супружник примио од оставиочевих дужника пре смањења наследног дела губе правни основ јер је требало да постану део имовине оставиочеве деце, а не супружника. Зато је супружник дужан да њихову вредност исплати санаследницима, у сразмери са смањењем наследног дела.

292. Испоруке (легати) које је оставилац наложио супружнику, смањују се сразмерно умањењу његовог наследног дела, и, за исту вредност оптерећују оставиочеву децу. Изузетак од тога важи само ако из завештања следи да испорука терети супружника лично. Супружник је тада дужан извршити испоруку, а ове се обавезе може ослободити само у случају да висина испоруке превазилази вредност његовог умањеног наследног дела.

6. Повећање наследног дела супружника у првом наследном реду

293. На захтев оставиочевог супружника који нема нужних средстава за живот суд може одлучити да он наследи и један део оног дела заоставштине који би требало по закону да наследе остали наследници. Поред тога, суд може да одлучи да надживелом супружнику припадне целокупна заоставштина, под условом да је она тако мале вредности да би њеном поделом супружник запао у оскудицу. У сваком случају суд је дужан да при одлучивању узме у обзир све околности случаја, нарочито имовинске прилике и способност за привређивање на наслеђе позваног супружника оставиоца, имовинске прилике осталих наследника и њихову способност за привређивање, као и вредност заоставштине.²⁶²

1. Услови за повећање наследног дела супружника

294. Основни услов који треба да се оствари да би супружник успео са захтевом за повећање наследног дела је немање нужних средстава за живот. Постојање овог услова се процењује онда када се супружничковој посебној имовини дода имовина добијена поделом брачне тековине и вредност наследног дела. Тек ако и после те додатне операције, супружник нема нужних средстава за живот, испуњен је први и најзначајнији услов за повећање његовог наследног дела.

295. Остали услови за повећање наследног дела супружника тичу се дужине трајања заједнице живота између оставиоца и супружника и имовинских прилика супружникових санаследника. Имовно стање супружникових санаследника цени се исто као и супружничково (тако што се вредности њихове посебне имовине додаје вредност њиховог наследног дела). Међу критеријумима постоји извесна условна, хијерархија. За оцену супружничковог захтева најважнија су два правна стандарда: супружничково немање нужних средстава за живот и дужина трајања брачне заједнице између супружника и оставиоца. Остали критеријуми су, на извешан начин, помоћне природе.

²⁶² В. чл. 23 Закона о наслеђивању.

2. Процесноправни аспекти повећања супружниковог наследног дела

296. Супружник може, ако је учествовао у оставинском поступку, поставити захтев за повећање наследног дела до правноснажности решења о наслеђивању. Ако то не учини важи *res iudicata*, па захтев за повећањем наследног дела се може остварити у парници само ако је разлог за понављање оставинског поступка утицао да се у оставинској расправи не постави захтев за повећањем. Уколико супружник није суделовао у оставинском поступку може у свако доба у парници тражити и наследни део, и повећање наследног дела на терет оставиочевих потомака.

297. Захтев за повећање наследног дела супружник може поставити према једном од више постојећих санаследника, према више њих или према свима. Исто *mutatis mutandis* важи и за обим повећања. Суд је двоструко везан супружниковим захтевом: како поводом санаследника који су захтевом обухваћени, тако и поводом обима повећања које супружник тражи. Када је захтев усмерен према више санаследника, суд може према једном од њих усвојити, а према другом одбити захтев. Такође, суд може једном санаследнику више а другом мање смањити наследни део, што све зависи од имовинских прилика сваког конкретног санаследника.

3. Наследноправне последице повећања супружниковог наследног дела

298. Повећањем наследног дела супружника мења се обим супружникове одговорности за дугове. Она се повећава у сразмери са повећањем његовог наследног дела. Легати које је оставилац наложио деци, смањују се сразмерно умањењу њиховог наследног дела, и, за исту вредност оптерећују оставиочевог брачног друга. Изузетак од тога важи само ако из завештања следи да испорука терети дете лично. Дете је тада дужно извршити испоруку, а ове се обавезе може ослободити само у случају да висина испоруке превазилази вредност његовог умањеног наследног дела.

299. Када супружнику припадне у својину целокупна заоставштина, остали наследници *ex tunc* (ретроактивно) губе наследничко својство и од тог тренутка супружник постаје одговоран за све дугове.

300. Супружничково право на повећање наследног дела је ненаследиво. Закон то не прописује изричито, али овакво решење долази одатле што је право на повећање наследног дела личне природе које свој основ има у немању нужних средстава за живот. Овако се изјашњава и судска пракса.²⁶³

²⁶³ "Тужила је против туженог, као наследника другог наследног реда покренула парницу, тражећи да јој се као брачном другу без нужних средстава за живот призна право на целу заоставштину ... Међутим пошто је тужила у току парнице умрла, њен захтев је одбијен јер је то право лично и гаси се њеном смрћу. То значи да се гаси и њен захтев у материјалноправном смислу тако да њеним наследницима не припада право да га остварују." (Врховни суд Србије, Рев. 341/92 од 10. новембра 1993. године).

Б. Супружник у другом наследном реду

301. У другом наследном реду супружник наслеђује једну половину заоставштине - највише што би могао добити у првом наследном реду. Брачни оставиочеви родитељи немају потомства а не могу или неће да наследе.

302. Наследни део супружника у другом наследном реду може бити смањен услед повећања наследног дела оставиочевих родитеља, о чему је већ било речи, а може бити и повећан. До повећања наследног дела брачног друга у другом наследном реду долази под истим условима као и у првом наследном реду.

В. Губитак наследног права супружника

303. Поред других разлога због којих било који евентуални наследник може изгубити право на наслеђе (неспособност, недостојност и др.), постоје и одређени законом предвиђени случајеви губитка наследног права који се односе само на надживелог супружника.

304. Пре свега, супружници губе право међусобног наслеђивања у случају развода или поништења брака, јер у тим случајевима нестаје правнорелевантна веза између оставиоца и његовог наследника, која је омогућила супружницима улазак у круг законских наследника. После развода или поништења брака они више и нису супружници, што значи да основ позивања на наслеђе више не може бити закон (интестатски ред наслеђивања), већ само наслеђивање на основу оставиочеве воље: завештање (тестамент) или уговор о наслеђивању.²⁶⁴

305. Поред случаја када је брак престао пре делације, у нашем праву, постоје и три посебна разлога за губитак права на интестатско наслеђивање између супружника.²⁶⁵ То су посебни случајеви, јер је брак, као чињеница која представља основ за законско наслеђивање, у време делације (а то је тренутак који је у начелу једино правно релевантан за наслеђивање) још формално постојао. Разлози су следећи:

306. (1) Ако је оставилац био поднео тужбу за развод брака, а после његове смрти се утврди да је тужба била основана. Брак престаје смрћу једног од супружника, те суд у таквом не може донети пресуду о разводу брака. Међутим, наследници оставиоца су овлашћени да захтевају настављање (не и покретање) поступка који је отпочео оставиочевом тужбом за развод, у циљу завршетка поступка у коме ће бити утврђено да је оставиочева тужба била основана (што би да је оставилац доживео завршетак поступка за резултат имало пресуду о разводу). Уколико то суд својом пресудом утврди, без обзира чијом је кривицом дошло до

²⁶⁴ Уговор о наслеђивању, разуме се, само у правима у којима је тај основ допуштен, о чему ће бити више речи о делу о наследноправним уговорима.

²⁶⁵ В. чл. 22 Закона о наслеђивању.

бракоразводног узрока, последица ће деловати *ex tunc*, тј. супружник неће имати никакво наследноправно овлашћење и то од тренутка делације.

307. (2) Ако је брак надживелог супружника са оставиоцем оглашен за непостојећи, или је поништен, после делације, из узрока за чије је постојање надживели супружник знао и то већ у време закључења брака. Дакле, уколико је у односу на разлоге ништавости надживели супружник био *ab initio* несавестан. Иначе, право на подизање тужбе за поништење брака из већине узрока предвиђених породичноправним прописима припада како супрузима, тако и свим лицима, укључујући и јавног тужиоца, која имају непосредни правни интерес да брак буде поништен.

308. (3) Ако је заједница живота надживелог супружника са оставиоцем трајно престала, кривицом надживелог супружника или у споразуму са оставиоцем. Заједница живота супружника је циљ и суштина брака, тако да је брак који није закључен у циљу заједнице живота супружника ништав. Овде се ради о случају када је брак настао као пуноважан, али је касније отпао његов суштински елемент - заједница живота супружника. Дакле, остао је спољни привид брака. При томе треба имати у виду да ће овај разлог бити испуњен уколико је престанак заједнице живота трајан, као и да је узрок престанка настао кривицом надживелог супружника (што подразумева и случај обостране кривице) или у споразуму супружника (што може да значи да је заједница живота престала без ичије кривице). Већина ових питања се своди на спор чињеничног карактера, па је суд дужан у поступку да утврди све релевантне чињенице, с тим да терет доказивања, разуме се, пада на тужилачку страну.

Одељак четврти

Држава као наследник

309. У науци је уобичајено да се заоставштином без наследника означава она заоставштина коју не наследи ни једно физичко лице из круга законских наследника, ни један тестаментарни наследник или, у правима у којима је то допуштено, коју не наследи ни уговорни наследник. Случај тзв. заоставштине без наследника²⁶⁶ јавља се: када је наследник неспособан или недостојан, када није доживео тренутак делације, када је завешталац негативним тестаментом искључио све законске и нужне наследнике из права на наслеђивање, када се сви наследници одрекну наслеђа, када је тестамент ништав, а нема законских наследника, одн. када у завештању постављени или законом одређени наследници не могу или неће да

²⁶⁶ Израз заоставштина без наследника није најприкладнији пошто у извесном смислу искључује схватање о држави као последњем законском наследнику, али с обзиром да је уобичајен биће и овде коришћен. Иначе, заоставштина без наследника се означава и изразима: *vacantia*, *hereditas vacans*, кадукарна заоставштина и др.